

TƏDRİSDƏ RƏQƏMSAL KİTABXANALARIN ROLU

G.Ə. Bağirova^{1a}, N.X. Cəfərzadə^{1,b}

¹*Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası*

^agovhar.bagirova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0001-8039-2985

^bnarmin.jafarzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-2093-3995

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 09 yanvar 2023

Dərc olunub: 29 mart 2023

© 2021 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Virtual kitabxanalar rəqəmsal məlumatların təşkil olunmuş kolleksiyalarıdır. Onlar müəyyən istifadəçilər icması üçün təşkil edilmiş kolleksiyalardır və onlar həmin cəmiyyətin informasiya ehtiyaclarını dəstəkləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Rəqəmsal kitabxanalar audio və video daxil olmaqla bir çox mənbələrdən və bir çox formatda olan resurslar təklif edə bilər. Bu virtual kolleksiyalardakı elementlər bir serverdə yerləşməli deyil, lakin onlar kolleksiyaya daxil olmaqda istifadəçiyə kömək etmək üçün ümumi interfeysi paylaşır. Virtual kitabxanalarda fiziki kolleksiyalara deyil, təşkilatlanmaya və girişə diqqət yetirilir.

Məktəb kitabxanaları iki fərqli məkanda mövcud ola bilər, fiziki məkan və virtual məkan. Hər bir məkan fərqli öyrənmə fəaliyyətlərinə imkan verir və öyrənmə üçün müxtəlif məqsədlərə xidmət edir. Bir çox kitabxanalar yalnız bir məkanda mövcuddur, digərləri isə hər bir mühtdə baş verə biləcək fərqli məlumat istifadələrinin və öyrənmə fəaliyyətlərinin tanınması üçün həm fiziki, həm də virtual məkan olan hibrid məkanı saxlayır. İstər virtual, istərsə də fiziki olsun, bütün kitabxanalar öyrənmə üçün mühit yaradır. Bu məqalə tələbələrin öyrənməsi üçün virtual kitabxanaların üstünlüklərini, virtual kitabxana mühitlərində dəstəklənə bilən öyrənmə növlərini, müxtəlif öyrənmə növlərini təmin etmək üçün dizaynın əhəmiyyətini və virtual kitabxanaların yaratdığı rahatlıqları araşdırdı.

Açar sözlər: *rəqəmsal kitabxana, inteqrasiya, innovasiya, e-təhsil, dil vərdişləri, interfeys, kurikulum.*

Təhsildə rəqəmsal kitabxanalar üçün tətbiqlərə dair tədqiqatlar, rəqəmsal kitabxanaların qurulması və idarə edilməsi sahəsində ən müasir vəziyyətə dair kitabxanaçıların hazırlanmasına dair kitabxana və informasiya elmləri ədəbiyyatının bolluğundan daha az diqqət çəkir [7, s.440]. Çox vaxt müəllimlərə və təlimçilərə elektron təhsildə innovasiyalarda və təlimlərdə iştirak etmək üçün çox məhdud resurslar və stimullar təklif olunur. Üstəlik, bəzi təhsil rəhbərləri hələ də pedaqogika deyil, təhsil innovasiyalarına rəhbərlik edən texnologiya olduğunu başa düşməkdə gecikirlər [8]. Buna görə də, e-təhsildə rəqəmsal kitabxana tətbiqləri ilə daha yaxşı məşğul olmaq və onlardan istifadə etmək üçün təhsil sahəsində həmin praktikantlara dəstək olmaq üçün sektorlararası əməkdaşlıq lazımdır.

Elektron öyrənmə və dil öyrənmə sahəsində uğurlu rəqəmsal kitabxana tətbiqləri üçün əlavə maneələrə fərdi öyrənmələri əzbərləmək və yazılı imtahanlarda biliyi təkrar etmək bacarığını qiymətləndirən ənənəvi kurikulumlar daxildir; bu sahədə kompüter dəstəyi ilə birgə öyrənməni əhatə edən konstruktivist öyrənmə yanaşmalarını nəzərə almır. Yeni metodologiya və texnologiyalarla (əsasən kommunikativ) tədrisə ənənəvi yanaşmalar və sınaqlar arasında tarazlığın yaradılması arzuolunandır. Yüksək adaptasiyaya malik Greenstone rəqəmsal kitabxana programında təklif olunan nəzəriyyə müəllimlərə və öyrənmələrə dil öyrətmə və öyrənmə üzərində daha böyük nəzarət təklif edir [2, s.56-57], çünki onlar “son istifadəçinin toplanması” imkanları ilə tədris məzmununun işlənilməsi üçün hazırlanmasını öz kurikulum ehtiyaclarına uyğunlaşdırma bilirlər [9, s.124]. Elektron təhsil üçün rəqəmsal resurslar bazarında texniki və keyfiyyət standartları hələ tam formalaşmamışdır [8] və məhz bu məsələ dil öyrənmə

məşğələlərinin rəqəmsal kitabxanasının yaradılmasına stimül verir [3, s.71].

Kommunikativ dilin öyrədilməsi və öyrənilməsi dörd əsas dil bacarığından ibarət “qobelen” kimi təsvir edilmişdir: dinləmə, oxuma, danışma və yazma. Qobelen həmçinin “söz ehtiyatı, orfoqrafiya, tələffüz, sintaksis, məna və istifadə haqqında biliklər” [1, 86] kimi əlaqəli bacarıqları ehtiva edir. Oksfordun fikrincə, bütün bu bacarıqları bir araya toplamaq “optimal ESL/EFL ünsiyyətinə gətirib çıxarır”. Bu, inteqrasiya olunmuş bacarıqlar yanaşması kimi tanındı. Tədris və öyrənməyə inteqrasiya olunmuş bacarıqlar yanaşması orijinaldır, çünki o, bizim dildən necə istifadə etdiyimizi əks etdirir. Danışarkən və ya yazarkən, demək olar ki, həmişə dinlədiyimiz və ya oxuduğumuz bir şeyə və ya hər ikisinə cavab veririk. Buna görə də, tələbələrə ikinci və ya xarici dildə ünsiyyət qurmağı öyrənməyə daha yaxşı kömək etmək üçün tədris materialları, eləcə də kurikulumun dizaynı üçün təlimatlar da kommunikativ sərişələrə güclü diqqət yetirməlidir, yəni onlar həm də dil mənasına diqqət yetirməlidirlər [6, s.37].

Oksfordun qeyd etdiyi kimi, “Başqalarının yoxluğunda bir və ya iki bacarığı tam inkişaf etdirmək mümkün olsa belə, belə bir yanaşma akademik ünsiyyətdə, karyera ilə bağlı dildən istifadədə və ya ondan sonrakı uğur üçün adekvat hazırlığı təmin etməyəcəkdir.”

Orijinal ünsiyyət bacarıqları yalnız o zaman öyrənilə bilər ki, onları öyrətmək üçün istifadə olunan dil, kontekstlər və ya tapşırıqlar real situasiyalarda istifadə olunanlarla eyni və ya yaxından simulyasiya edilsin. Lakin, ELT kommunikasiya fəaliyyətlərinin real dünya parametrlərini yaxından simulyasiya etməsi həyatı vacib olsa da, sinifdə tamamilə orijinal tapşırıq yaratmaq demək olar ki, mümkün deyil. Korpus dilçiliyi ilə bağlı cari və davam edən tədqiqatlar bizə “əsl dil” haqqında çox şey öyrədir. Korpus linqvistikası real, orijinal dilin həm şifahi, həm də yazılı şəkildə sənədləşdirilməsini əhatə edən metodologiyadır, çünki o, maraqlı olan parametrlərdə istifadə olunur. Bu sənədləşdirilmiş dil verilənlər bazasına yerləşdirilir və sonra təhlil edilir. Trans-

kripsiyalardan tez-tez sinifdə dil tapşırıqları üçün mənbə kimi istifadə olunur. [3, s.56-58]

Rəqəmsal kolleksiyanın qurulması prosesinin bir hissəsi olaraq, iştirakçı dizaynerlərə prototip stimullarını yazmaq və qiymətləndirmək üçün korpus linqvistikasından məlumatlardan necə istifadə etmək barədə təlimat verilir. Onlar konkordanslarla daha çox tanış olub və şifahi və yazılı ingilis dilinin böyük korpusundan yararlanırlar. Prinsiplər, dilin akademik, işgüzar və gündəlik şəraitlər də daxil olmaqla müxtəlif kontekstlərdə necə istifadə edildiyini əks etdirən, mümkün qədər orijinal olan dil öyrənmə obyektlərinin inkişafı ilə iştirakçı dizayn prosesindən əldə edilir.

Rəqəmsal Kitabxananın üstünlükləri:

Rəqəmsal kitabxana müəyyən bir məkanla və ya sözlə məhdudlaşmır, demək olar ki, bütün dünyaya yayılır. İstifadəçi internetdən istifadə edərək öz kompüterinin ekranında məlumat ala bilər. Əslində bu, barmaq ucu ilə girişi təmin edən multimedia sistemi şəbəkəsidir. Rəqəmsal kitabxananın danışmaq sözləri və ya qrafik ekranı yenə çap olunan sözlərdən fərqli təsir göstərir. Yeni mühitdə sənədin olması kitabxana üçün problem yaratmayacaq, çünki istifadəçi ondan istifadə haqqını ödəyəcək [4, s.34].

1. *Fiziki sərhəd yoxdur:* Rəqəmsal kitabxana istifadəçisinin fiziki olaraq kitabxanaya gətməsinə ehtiyac yoxdur, İnternet bağlantısı mövcud olduğu müddətcə dünyanın hər yerindən insanlar eyni məlumatı əldə edə bilərlər;
2. *Gün ərzində mövcudluq:* Rəqəmsal kitabxanalara istənilən vaxt daxil olmaq olar. Günün 24 saati və ilin 365 günü;
3. *Çoxsaylı giriş:* Eyni resurslar eyni vaxtda bir neçə istifadəçi tərəfindən istifadə edilə bilər;
4. *Strukturlaşdırılmış yanaşma:* Rəqəmsal kitabxana daha zəngin məzmunla daha strukturlaşdırılmış şəkildə girişi təmin edir, yəni biz asanlıqla kataloqdan konkret kitaba, sonra isə müəyyən fəsilə keçə bilərik və s.;
5. *Məlumat axtarışı:* İstifadəçi bütün kolleksiyanın söz və ya ifadəsinə uyğun olaraq istənilən axtarış terminindən istifadə edə bilər.

- lör. Rəqəmsal kitabxana çox istifadəçi dostu interfeyslər təqdim edərək, onun resurslarına klik edə bilən giriş imkanı verəcək;
6. *Konservasiya və konservasiya*: Orijinalın dəqiq surəti keyfiyyətdə heç bir azalma olmadan istənilən sayda hazırlana bilər;
 7. *Məkan*: Ənənəvi kitabxanalar saxlama yeri ilə məhdudlaşır. rəqəmsal kitabxanalar daha çox məlumat saxlamaq potensialına malikdir, çünki rəqəmsal informasiya onları saxlamaq üçün çox az fiziki yer tələb edir. Kitabxanada genişləndirmə üçün yer olmadıqda, rəqəmsallaşdırma yeganə həll yolu;
 8. *Şəbəkə*: Müəyyən bir rəqəmsal kitabxana digər rəqəmsal kitabxananın hər hansı digər resurslarına çox asanlıqla keçid təmin edə bilər, beləliklə problemsiz inteqrasiya olunmuş resurs mübadiləsinə nail olmaq olar;
 9. *Xərc*: Rəqəmsal kitabxananın saxlanması xərcləri ənənəvi kitabxanadan xeyli aşağıdır. Ənənəvi kitabxana işçilərə, kitab saxlamağa, icarəyə və əlavə kitablara görə böyük məbləğdə pul xərcləməlidir. Rəqəmsal kitabxanalar bu ödənişləri aradan qaldırır.[8]

Rəqəmsal Kitabxananın Dezavantajları:

Kompüter virusları, rəqəmsal informasiyanın standartlaşdırılmasının olmaması, rəqəmsallaşdırılmış materialın tez pisləşən xüsusiyyətləri, rəqəmsal məhsulun müxtəlif display standartı və onunla bağlı problem, monitordan gələn radiasiyanın sağlamlığa təhlükəsi və s. rəqəmsal kitabxanaları bəzən maneə törədir [5, s.290].

1. *Müəlliflik hüququ*: Rəqəmsallaşma müəllif hüququ qanununu pozur, çünki bir müəllifin düşüncə məzmunu onun etirafı olmadan digəri tərəfindən sərbəst şəkildə ötürülə bilər. Beləliklə, rəqəmsal kitabxanalar üçün aradan qaldırılmalı olan çətinliklərdən biri məlumatı yaymaq yoludur. Rəqəmsal kitabxana müəllifin müəlliflik hüququnu qoruyarkən öz istəyi ilə məlumatları necə yayır?
2. *Giriş sürəti*: Getdikcə daha çox kompüter İnternetə qoşulduqca onun çıxış sürəti kifayət qədər azalır. Əgər yeni texnologiya problemi həll etmək üçün təkamül etməzsə, yaxın gələcəkdə İnternet səhv mesajları ilə dolu olacaq.

3. *İlkin xərc yüksəkdir*: Rəqəmsal kitabxananın infrastruktur dəyəri, yəni aparat, program təminatının dəyəri; lizinq rabitə sxemi ümumiyyətlə çox yüksəkdir.
4. *Bandın genişliyi*: Rəqəmsal kitabxana multimedia resurslarının ötürülməsi üçün yüksək diapazona ehtiyac duyacaq, lakin onun həddən artıq istifadəsi səbəbindən bant genişliyi günü-gündən azalır.
5. *Səmərəlilik*: Rəqəmsal məlumatın daha böyük həcmi ilə konkret tapşırıq üçün düzgün materialı tapmaq getdikcə çətinləşir.
6. *Ətraf mühit*: Rəqəmsal kitabxanalar ənənəvi kitabxananın mühitini təkrarlama bilməz. Bir çox insanlar çap materialını oxumağı kompüter ekranında oxumaqdan daha asan hesab edirlər.
7. *Qorunma*: Texnoloji inkişafı görə rəqəmsal kitabxana sürətlə köhnələ bilər və onun məlumatları əlçatmaz ola bilər.[9, s.210-211]

Marchionini və Maurer kitabxanaların öyrənmədə üç rolu olduğunu gördülər:

- * Onlar lazımi informasiya resurslarını paylaşmaq üçün yerlərdir;
- * Artefaktları və ideyaları qoruyurlar;
- * Onlar insanları və ideyaları bir araya gətirən sosial və intellektual rollara xidmət edirlər.

Bu rolları həm virtual, həm də fiziki kitabxanalar yerinə yetirə bilər. Həm fiziki, həm də virtual kitabxanalar müxtəlif öyrənmə növlərini dəstəkləyir:

- * Formal öyrənmə, təlimatla idarə olunan sistemli öyrənmə;
- * Öz-özünə inkişaf edən və öz-özünə idarə olunan qeyri-formal öyrənmə;
- * Peşəkar öyrənmə, kitabxana işçilərinin işlə bağlı biliklərini təkmilləşdirmək üçün məşğul olduqları daimi öyrənmə [6, s.24]

Virtual kitabxananın məqsədini, ona daxil olan istifadəçiləri və bu məkandan məlumatla nə etdiklərini bilmək bu virtual məkanda dəstəklənən öyrənmə növünü və həmin məkanda öyrənmənin uğurlu olub-olmadığını başa düşməyi asanlaşdırır. Borgman et al. virtual kitabxanaların "zənginliyi, mürəkkəbliyi, istifadə və istifadəçilərin müxtəlifliyi" (Rəqəmsal kitabxanaların qiymətləndirilməsi bölməsi) sə-

bəbindən öyrənmə üçün müvəffəqiyyətini qiymətləndirməkdə çətinlik gördü. Onlar izah etdilər ki, bu virtual kitabxanaların tələbələrin öyrənməsini təkmilləşdirməkdə uğurunu müəyyən etməyin yollarından biri bu kitabxanaların tədris və təlimdə pedaqoji məqsədlərə nail olunmasına kömək edib-etmədiyini müşahidə etməkdir. Borgman et al. İsgəndəriyyə Rəqəmsal Yer Prototipi Kitabxanasının istifadəçilərinin coğrafi suallara cavab vermək üçün tələb olunan dörd bacarıq dəstinə cavab verdiyini müəyyən edər bildilər, bu kitabxananın istifadəçiləri isə istifadəçi məmnuniyyətini, öyrənmənin səmərəliliyini və qısamüddətli yaddaş yükünün azalmasını yaşadılar.

Beləliklə, rəqəmsal kitabxanalar məktəb kitabxanalarında öyrənmə üçün yeni paradıqma təqdim edir. Onlar həm formal, həm də qeyri-rəsmi öyrənməni asanlaşdıraraq, öyrənmələr və resurslar arasında əlaqəni dəyişdirmək qabiliyyətinə malikdirlər. Diqqətli dizayn və bacarıqlı informasiya mütəxəssislərinin dəstəyi ilə virtual kitabxanalar tələbələrin öyrənməsi üçün güclü mühit təmin edə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. **Abram S.** *Are you building your library with the right stuff?* Computers in Libra-

ries, 19. Retrieved November, from Infotrac Database, 2012.

2. **Baldwin C.M., Mitchell S.** *Collection issues and overview*, 2017.
3. **Bruce B.C., Leander K.M.** *Searching for digital libraries in education*. Why computers cannot tell the story. Library Trends, 2017.
4. **Fidel R., Davies R.K., Douglass M.H., Holder J.K., Hopkins C.J., Kushner E.J., et al.** *A visit to the information mall: Web searching behavior of high school students*. Journal of the American Society for Information Science, 2019.
5. **Greenstein D.** *Digital libraries and their challenges*. Library Trends, 2018.
6. **Marchionini G., Maurer H.** *Digital libraries in education: promises, challenges and issues*.
7. **Neuman D.** *Learning and the digital library*. Library Trends, 2015, 45(4).
8. **Patra C.** *Digital repository in ceramics A Metadata study*. 2012. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10603/212642>
9. **Saracevic T.** *Digital library evaluation: Toward an evolution of concepts*. Library Trends, 2012.

РОЛЬ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК В ОБУЧЕНИИ

Г.А. Багирова^{1а}, Н.Х. Джафарзаде^{1,б}

¹Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта

^аgovhar.bagirova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0001-8039-2985

^бnarmin.jafarzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-2093-3995

Аннотация. Виртуальные библиотеки представляют собой организованные коллекции цифровой информации. Это коллекции, организованы для определенного сообщества пользователей и предназначены для удовлетворения информационных потребностей этого сообщества. Электронные библиотеки могут предлагать ресурсы из многих источников и во многих форматах, включая аудио и видео. Элементы в этих виртуальных коллекциях не обязатель-

но должны находиться на одном сервере, но они имеют общий интерфейс, чтобы помочь пользователю получить доступ к коллекции. Виртуальные библиотеки сосредоточены на организации и доступе, а не на физических коллекциях.

Школьные библиотеки могут существовать в двух разных пространствах: физическом и виртуальном. Каждое пространство позволяет проводить различные учебные мероприятия и служит различным целям обучения. Многие библиотеки существ-

вуют только в одном пространстве, в то время как другие поддерживают гибридное пространство, которое является как физическим, так и виртуальным пространством, чтобы распознавать различные виды использования информации и учебные действия, которые могут происходить в каждой среде. Все библиотеки, будь то виртуальные или физические, создают среду для обучения. В этой статье были рассмотрены преимущества виртуальных библиотек для

обучения студентов, типы обучения, которые могут поддерживаться в средах виртуальных библиотек, важность проектирования с учетом различных типов обучения и проблемы, связанные с виртуальными библиотеками.

Ключевые слова: электронная библиотека, интеграция, инновации, электронное обучение, языковые навыки, интерфейс, учебная программа.

THE ROLE OF DIGITAL LIBRARIES IN TEACHING

G.A. Bagirova^{1a}, N.Kh. Jafarzada^{1,b}

¹ Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport

^a govhar.bagirova@sport.edu.az, orcid.org/0009-0001-8039-2985

^b narmin.jafarzada@sport.edu.az, orcid.org/0009-0009-2093-3995

Annotation. Virtual libraries are organized collections of digital information. They are collections organized for a specific community of users and designed to support the information needs of that community. Digital libraries can offer resources from many sources and in many formats, including audio and video. The items in these virtual collections do not have to reside on the same server, but they share a common interface to help the user access the collection. Virtual libraries focus on organization and access rather than physical collections.

School libraries can exist in two different spaces, physical space and virtual space. Each space enables different learning activities and serves different purposes for learning. Ma-

ny libraries exist in only one space, while others maintain a hybrid space that is both physical and virtual space to recognize the different information uses and learning activities that can occur in each environment. All libraries, whether virtual or physical, create environments for learning. This article explored the benefits of virtual libraries for student learning, the types of learning that can be supported in virtual library environments, the importance of design to accommodate different types of learning, and concerns raised by virtual libraries.

Keywords: digital library, integration, innovation, e-learning, language skills, interface, curriculum.